

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

НАЗАРЧУК РОКСОЛАНА ЗІНОВІЇВНА

УДК [811.161.2+811.162.1+811.111]:81'36+81'37

**ОБ'ЄКТНІ ЗВ'ЯЗКИ РЕФЕРЕНТНО
СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ДІЄСЛІВНИХ ПРЕДИКАТІВ
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)**

Спеціальність 10.02.15 – загальне мовознавство

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Львів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі загального мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник:

доктор філологічних наук, професор
Бацевич Флорій Сергійович,
Львівський національний
університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри загального
мовознавства

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
Загнітко Анатолій Панасович,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса,
професор кафедри загального та
прикладного мовознавства і
слов'янської філології

кандидат філологічних наук, доцент
Письменна Юлія Олександрівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри загального
мовознавства, класичної філології та
неоелліністики

Захист відбудеться 28 вересня 2021 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.23 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, філологічний факультет, авд. 312.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано “27” серпня 2021 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук, доцент

У. Б. Добосевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У сучасних мовознавчих студіях, присвячених вивченню предикативних одиниць, теоретичне осмислення природи дієслова займає чільне місце. Семантика дієслівних предикатів (ДП), зумовлена комплексним характером відображених ситуацій, стає основою для досліджень у межах різноманітних напрямів і підходів, а також побудови низки класифікацій в українському й закордонному мовознавстві.

Теоретичною базою дисертаційного дослідження слугували праці вчених у галузях класичної (Л. Васильєв, Р. Гайсіна, Р. Іжегорчикова, Л. Комінч, Е. Кузнєцова, А. Уфімцева, І. Сентенберг) та когнітивної семантики (А. Барселона, Р. Дірвен, С. Жаботинська, Дж. Лейкофф, Р. Ленекер, М. Тернер, Ч. Філлмор, Ж. Фоконьє), функційної лексикології та граматики (Ф. Бацевич, А. Бондарко, Р. Ван Валін, І. Вихованець, В. Гак, Г. Золотова, Н. Іваницька, Т. Кільдібекова, В. Чейф), семантичного синтаксису (Д. Аллертон, Т. Алісова, Ю. Апресян, Н. Арутюнова, Д. Буттлер, Д. Давті, Дж. Грімшов, М. Гроховський, Р. Джекендофф, Е. Єджейко, А. Загнітко, Б. Левін, О. Леута, М. Раппапорт Говав), корпусної лінгвістики (С. Бук, О. Демська, К. Фельбавм, А. Стефанович, М. Шведова, В. Широков).

Актуальність дисертації визначено її пов'язаністю з фундаментальною проблемою взаємодії парадигматики та синтагматики мовних одиниць, зокрема з необхідністю пізнання ролі об'єкта у структурі висловлення, а також зумовлена відсутністю комплексних семантико-функційних досліджень зв'язків ДП з їхніми об'єктами на матеріалі української, польської, англійської мов окремо, а також у зіставному аспекті.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми кафедри загального мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка: "Різномовні тексти і дискурси в соціально-комунікативному і міжкультурному вимірах" (номер державної реєстрації 0119U002412). Тему дисертації затверджено Вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка 19 березня 1999 року (протокол № 21/3) та уточнено 29 грудня 2020 року (протокол № 2/12).

Мета дисертації — дослідити особливості об'єктних зв'язків референтно спеціалізованих ДП (ДП зі спеціалізованими об'єктними семами) з опертям на матеріали тлумачних словників і корпусів текстів української, польської та англійської мов.

Реалізація мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- установити обсяг референтно спеціалізованих ДП в українській, польській, англійській мовах за даними тлумачних словників, а також виявити способи представлення об'єктних сем у словникових визначеннях;
- запропонувати семасіологічну класифікацію референтно спеціалізованих ДП, а відтак виявити особливості організації лексико-семантичного простору вказаних ДП у трьох досліджуваних мовах;

- схарактеризувати референтно спеціалізовані ДП як носії пропозиційних знань і виявити закономірності супраження типових процесуально-подієвих ситуацій на основі їхніх пропозицій;
- окреслити типи метонімії як активного чинника динаміки семного складу і зміщення синтаксичних позицій ДП;
- змоделювати семантичний запис референтно спеціалізованих ДП із використанням формалізованої мови;
- виявити відображальний потенціал ДП української, польської, англійської мов, а також визначити та проаналізувати функційно-ономасіологічні групи референтно спеціалізованих ДП;
- встановити відображальні типи ДП у висловленнях із визначеними класами об'єктів;
- описати функційні особливості референтно спеціалізованих ДП, використовуючи корпуси текстів як фактологічну базу дослідження.

Об'єкт дослідження — референтно спеціалізовані ДП української, польської, англійської мов.

Предмет дослідження — об'єктні зв'язки референтно спеціалізованих ДП, виявлені з урахуванням семантичної структури, особливостей пропозицій та функціонування зазначених ДП.

Матеріал дослідження складають референтно спеціалізовані дієслова в сучасних українській, польській і англійській мовах обсягом 156, 145 і 152 одиниці відповідно, відібрані з лексикографічних джерел.

Джерельною базою дисертації слугували тлумачні словники (СУМ-11, СУМ-20, KSJP, WSJP, NSOED, OED) та корпуси текстів (GRAC, NKJP, BNC) української, польської й англійської мов, а також твори сучасної художньої літератури українською, польською, англійською мовами загальним обсягом близько 170 друк. арк.

Мета і завдання дослідження визначили звернення до методології системно-структурного та функційного тлумачення об'єкта дослідження — референтно спеціалізованих ДП української, польської, англійської мов, що становить, фактично, методологічні аспекти філософії частини та цілого в їхньому функційному вияві.

Дослідницькі завдання вирішено шляхом використання сукупності загально- і спеціальнонаукових методів. Застосовано *описовий* метод (для характеристики семантичних, когнітивних, функційних особливостей ДП й інтерпретації їхніх зв'язків із об'єктами), *зіставний* (для вияву семасіологічних і відображальних особливостей ДП, а також специфіки пропозицій та функціонування у трьох досліджуваних мовах), *методику компонентного аналізу* (для вияву інтегральних і диференційних рис семантичної структури дієслів), *ступінчастої ідентифікації* (для визначення базових дієслів лексико-семантичних груп), *модельовання* (для аналізу об'єктних зв'язків у межах концептосфер і семантичного запису референтно спеціалізованих ДП із використанням формалізованої мови), *прийом кількісного аналізу* (для встановлення кількісних показників складу лексико-семантичних і

функційно-ономасіологічних груп, а також частотності вживання одиниць у корпусах текстів). Фактичний матеріал зібрано із застосуванням *методики наскрізної вибірки* зі словників, а також шляхом використання даних корпусів текстів (застосовано *корпуснобазований підхід*).

Наукова новизна дисертації визначена матеріалом й аспектами його дослідження. Уперше:

- проведено комплексний багатоаспектний аналіз референтно спеціалізованих ДП української, польської, англійської мов, що поєднав семасіологічний, функційно-ономасіологічний і когнітивний підходи;

- визначено типи дієслівної метонімії як активного чинника зміщення синтаксичних позицій об'єкта;

- запропоновано формалізовану мову семантичного запису для референтно спеціалізованих ДП в українській, польській, англійській мовах;

- у результаті аналізу даних корпусів текстів визначено функційні особливості референтно спеціалізованих ДП.

Наукову новизну одержаних результатів репрезентовано в положеннях, які подаємо на захист, а саме:

1. Диференційна об'єктна сема зумовлює периферійну позицію референтно спеціалізованих дієслів у межах усіх лексико-семантичних груп (ЛСГ), а також представлення ними конкретної ситуації.

2. Поліпропозиційність досліджених ДП пов'язана з відображенням комплексу ситуацій і максимально розгорнутою фіксацією носіями мов уявлень про зв'язки між цими ситуаціями.

3. Вияви дієслівної метонімії як чинника семної динаміки та зміщення синтаксичних позицій показують докладність фіксування тієї чи іншої подієвої ситуації дієслівними предикатами української, польської, англійської мов у взаємозв'язках із їхніми аргументами.

4. Застосування формалізованої мови семантичного запису полегшує опис структури синтаксичних конструкцій, аспектів значення речення і є кроком до вирішення проблем комп'ютерного аналізу й синтезу природної мови.

5. ДП досліджуваних мов, що відображають живу й неживу матерію, демонструють антропоцентричність світосприйняття. У мові знаходять реалізацію насамперед імена об'єктів, що входять до зони безпосередніх потреб людини, тяжіють до дому як центру її життя.

6. Збільшення функційних відмінностей ДП, а саме диференціація імен об'єктів, на які вони налаштовані, пов'язане зі спаданням частотності вживання ДП у корпусах текстів.

Теоретичне значення дисертації полягає в тому, що її узагальнення сприяють поглибленню семасіо- й ономасіологічного вивчення дієслів, опрацюванню підходів до опису пропозиції ДП, тлумаченню типів ситуацій та міри їхньої концептуалізації в мовній свідомості носіїв, пізнанню особливостей функційної поведінки ДП. Усе це зумовлює значення поданих у реферованій праці спостережень й одержаних висновків для наукових досліджень із загального та зіставного мовознавства, теорії семантики та синтаксису.

Практичне значення. Запропонована методика комплексного аналізу може слугувати підґрунтям для студіювання інших груп ДП. Виявлені особливості зв'язків ДП і їхніх об'єктів доцільно спроектувати на прикладне мовознавство — лексикографію (для укладання словників активного типу), практику перекладу, методику викладання іноземних мов. Матеріал праці може бути використано у лінгводидактиці вищої школи (у курсах лексикології та граматики української, польської й англійської мов, зокрема, розділах “Семантична структура слова”, “Лексикографія”, “Дієслово”, “Граматичні класи слів”). Елементи дослідження автор застосовує у викладанні дисциплін “Основи теорії мовної комунікації”, “Корпусна лінгвістика”, “Вступ до мовознавства” для студентів спеціальності “Філологія” Львівського національного університету “Львівська політехніка”. Створений електронний ресурс, який дає змогу здійснювати автоматизований пошук інформації про лексико-семантичні та функційно-ономасіологічні групи референтно спеціалізованих дієслівних предикатів, забезпечує інструмент для дослідників у царині дієслівної семантики.

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, викладені у дисертації, автор одержав самостійно. Серед наукових праць, опублікованих у співавторстві, в роботі використано лише ті наукові положення, що є результатом особистих досліджень дисертанта.

Апробація результатів дисертації. Основні положення роботи висвітлено у 18 доповідях на 13 міжнародних і 5 всеукраїнських наукових конференціях. **Міжнародні:** “Проблеми зіставної семантики” (Київ, 2001), “Наукова спадщина професора С. В. Семчинського і сучасна філологія” (Київ, 2001), “Комп’ютерні науки та інформаційні технології CSIT” (Львів, 2009, 2018), “Пріоритети германського і романського мовознавства” (Луцьк, 2008, 2011), “Лінгвалізація світу” (Черкаси, 2010), “Лінгвістичні проблеми та інноваційні підходи до викладання чужоземних мов у вищих навчальних закладах” (Львів, 2010), “Людина. Комп’ютер. Комунікація” (Львів, 2013, 2015, 2017, 2019), “Нова лінгвістична парадигма: теоретичні і прикладні аспекти” (Одеса, 2012); **всеукраїнські:** “Актуальні проблеми менталінгвістики” (Черкаси, 2001), “Лексико-граматичні категорії у функціональному аспекті” (Херсон, 2002), “Людина. Комп’ютер. Комунікація” (Львів, 2008, 2010), “Великий код: Біблія – світова література – переклад. Перекладознавчі читання на пошану Роксолани Петрівни Зорівчак” (Львів, 2020).

Публікації. Аспекти досліджуваної теми викладено в 18 публікаціях, 10 із яких опубліковано у фахових виданнях, затверджених ДАК МОН України, 6 — у нефахових виданнях України, 2 — у виданнях, що входять до наукометричних баз даних.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій двома мовами, інформації про публікації автора, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (295 позицій), списку джерел ілюстративного матеріалу (17 позицій) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 228 сторінок, основного тексту — 160 сторінок. У дисертації подано 11 таблиць і 21 рисунок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми та її актуальність, визначено об'єкт і предмет, сформульовано мету й основні завдання, розкрито наукову новизну, наголошено на теоретичному та практичному значенні одержаних результатів, вказано методи дослідження і джерельну базу, сформульовано основні положення, що винесено на захист, наведено відомості про апробацію результатів дослідження.

Перший розділ “Теоретико-методологічні засади дослідження дієслівних предикатів” присвячено обґрунтуванню теоретичних основ праці, а також методів і методики аналізу, використаних у дисертації.

Здійснено огляд підходів у трактуванні понять ДП й об'єкта, а також визначенні їхніх статусів й ознак у різних лінгвістичних напрямках і школах. Проаналізовано загальні тлумачення і типології дієслів у межах логічної семантики й семантичного синтаксису (Ю. Апресян, Л. Бабенко, Л. Васильєв, М. Гроховський, Р. Джекендофф, Е. Єджейко, Л. Комінч, О. Леута, В. Русанівський, Ю. Степанов), функційної граматики (І. Вихованець, В. Гак, А. Загнітко, Г. Золотова, В. Крофт, В. Чейф), когнітивної семантики (Дж. Лейкофф, Р. Ленекер, Ч. Філлмор), а також класифікації, що стосуються семантичних й функційних параметрів окремих груп дієслів (О. Бабакова, Н. Іваницька, О. Конєєва, Н. Мединська, М. Мирончук, І. Овчиннікова, О. Олійник, Т. Парасюк, Г. Пашковська, А. Плотнікова, О. Присяжнюк, А. Середницька, Г. Серпутько, А. Шумейкіна). Окреме висвітлення одержав функційно-ономасіологічний аспект вивчення (Ф. Бацевич) як провідний у реферованій праці.

Показано, що своєрідність семантики дієслова полягає у її релятивності; ДП виступає в ролі найменування всієї процесуальної ситуації (Р. Гайсіна), і його значення містить дві складові: несубстанційну (де відображено ознаки процесу) та субстанційну (де відображено лінгвально суттєві ознаки учасників процесуальної ситуації — їхні кількісні, якісні, функційні характеристики). У мовознавчій літературі немає єдиної класифікації компонентів субстантивної природи, що можуть входити до дієслівного значення. Залежно від аспекту розгляду (лексико-семантичного, синтаксичного чи функційного) їх називають аргументами (Ю. Апресян, Ч. Філлмор, Р. Шенк), актантами й сирконстантами (Л. Теньєр, О. Холодович), предикандумами (С. Кацнельсон), субстанційними синтаксемами (І. Вихованець), синтаксемами (Г. Золотова), глибинними відмінками (Ч. Філлмор, Ю. Апресян) тощо. У дисертації показано, що наявні лінгвістичні концепції найчастіше містять розгляд дієслівно-об'єктних зв'язків в аспекті семантико-синтаксичному: іменні групи виокремлюють за типами “відмінкових” відношень (семантичних ролей), валентнісних заповнень, з урахуванням кількості й змісту аргументів. Окремо окреслено проблеми рольової граматики та фреймової семантики, що, модифікуючись під впливом новітніх тенденцій у дослідницьких парадигмах і появи сучасних способів обробки природної мови, одержують актуальне практичне застосування для аналізу текстів і в лінгводидактиці (Д. Аллертон, І. Беллерт, Р. Ван Валін, С. Вечслер, Дж. Грімшов, Р. Джекендофф,

Є. Кашкін, Л. Комінч, М. Коритковська, Б. Левін, О. Ляшевська, А. Маєвіч, Т. Петерсон, М. Раппапорт Говав, З. Салоні, К. Фельбавм).

Функційно-ономасіологічний (динамічно-відображальний) підхід до явищ мови дає змогу трактувати об'єкт як змістову, лексико-семантичну категорію у валентнісній структурі дієслова. Об'єктом вважаємо неактивну субстанцію, на створення, зміну або знищення якої безпосередньо спрямовано дію, і не обмежуємо тлумачення об'єктних зв'язків лише перехідними дієсловами. Дотримуючись концепції Ю. Степанова, згідно з якою дієслова виконують функцію знаків предикатів, ДП трактуємо як учасника мовленнєвої ситуації, що позначає властивості аргументів, а також визначає їхній кількісний та якісний набір у межах відображеного висловлення, і знаком якого є дієслово. Також розмежуємо семантичну валентність, що регулює заповнення зумовлених семантичними ознаками позицій та мотивована кількістю асоційованих із ДП семантичних ролей, і синтаксичну валентність, що передбачає обов'язкове або факультативне заповнення позицій певного виду.

У першому розділі сформульовано методологічні засади дослідження, схарактеризовано процедуру добору фактичного матеріалу й алгоритм його аналізу.

Для ідентифікації референтно спеціалізованих дієслів до уваги було взято лексикографічну інформацію ономасіологічного характеру. Методика наскрізної вибірки ДП зі тлумачних словників української, польської англійської мов (СУМ-11, СУМ-20, KSJP, NSOED, OED, WSJP) дала змогу виявити, що об'єктний конкретизатор може бути представлений: родовою назвою (*маринувати* — продукти; *stroić* — instrument muzyczny; *taste* — food): *виношувати* — ‘довго носячи, витирати, робити непридатним (про одяг)’ [СУМ-20]; *paść* — ‘dawać jedzenie, karmić (szczególnie zwierzęta domowe w celu utuczenia)’ [KSJP]; *grow* — ‘produce (plants, fruit) by cultivation’ [OED]; тематичним або синонімічним рядом (*розводити* — огірки, помідори; *drukować* — litery, teksty, rysunki; *poke* — head, nose): *обчищати* — ‘знімати з чого-небудь верхній шар (кору, шкуринку, лушпиння і т. ін.)’ [СУМ-11]; *otworzyć* — ‘założyć, uruchomić, ufundować, utworzyć (teatr, dom kultury, pracownię, sklep)’ [KSJP]; *moor* — ‘secure (a ship, buoy, etc.) in a particular place with a cable or rope fastened to the shore or to an anchor’ [NSOED]; узагальненою або неозначеною одиницею (*мотати* — нитки або що-небудь витке; *puszczać* — jakieś urządzenie, jakiś mechanizm; *pour* — something liquid): *місити* — ‘розминати яку-небудь густу, в'язку масу, змішуючи, перемішуючи її’ [СУМ-11]; *okazać* — ‘objawić coś (jakieś uczucia, wrażenia), wyrazić coś (jakiś stan)’ [WSJP]; *gaum* — ‘smear with a sticky substance; daub (something sticky) on a surface’ [NSOED]; конкретною одиницею (*розщепенювати* — камінь; *siodłać* — konia; *planish* — metal): *надоювати* — ‘доючи, одержувати певну кількість молока’ [СУМ-11]; *strugać* — ‘wygładzać powierzchnię drewna’ [KSJP]; *ram* — ‘beat (earth) with a heavy implement so as to produce hardness and firmness’ [NSOED].

На подальших етапах дослідження об'єктних зв'язків референтно спеціалізованих ДП української, польської, англійської мов використовуємо Генеральний регіонально анотований корпус української мови (GRAC), Національний корпус польської мови (НКJP), Британський національний корпус

(BNC). Ресурси, відповідаючи вимогам автентичності, репрезентативності (збалансованості), достатності за обсягом (А. Стефанович, К. Фельбавм, В. Широков), дають можливість оптимізувати й об'єктивізувати аналіз мовного матеріалу, одержати високу достовірність результатів. У реферованій праці на базі корпусів текстів виявлено кількості вживань лем дієслів і їхні колокації з іншими одиницями.

Отже, аналіз структури значення і функціонування ДП передбачає виокремлення субстанційних сем, що детермінують їхню синтагматичну поведінку, а також потребує системних досліджень із залученням лексикографічних і текстових джерел.

У другому розділі **“Референтно спеціалізовані дієслівні предикати української, польської, англійської мов: семантичний вимір”** здійснено комплексний аналіз семантики дієслова як ядра пропозиційного значення та визначника аргументної рамки, а, отже, як основи для моделювання пропозиційних структур. На першому етапі представлено семасіологічну класифікацію референтно спеціалізованих дієслів української, польської, англійської мов. Систематизація всього обсягу вказаних одиниць дала змогу виокремити лексико-семантичне поле (ЛСП) “ДІЯ” та “СТАН”. У межах ЛСП “ДІЯ” — підполе “ПЕРЕМІЩЕННЯ” і такі ЛСГ: 1) **переміщення об'єкта у просторі** — а) рідкої субстанції: *лити, бризкати, точити; lać, bryzgać, kropić; instil, infuse, ladle*; б) сипкої субстанції: *сіяти, трусити, обтріпувати; siać, syrać, rozpraszać; flick, rake, scatter*; в) рідкої та газоподібної субстанції: *помпувати; pompować; pump*; г) рідкої та сипкої субстанції: *сипати, черпати; czerpać; sprinkle, scoop*; ґ) предмета визначеної форми: *котити; toczyć; roll*; д) субстанції з ваговими особливостями: *буксирувати, волокти; ciągnąć, włożyć; heave, jog, lug*; 2) **поглинання об'єкта** — а) рідкої речовини: *всмоктувати, вбирати; wsiąkać, chłonać; draw, mop, imbibe*; б) рідкої та газоподібної речовини: *адсорбувати; adsorbować; adsorb*; 3) **покриття одного об'єкта іншим** — а) рідкою субстанцією: *залити, затоплювати, заляпувати; zabryzgiwać, zalewać; drip, splash, spatter*; б) сипкою субстанцією: *запорошувати, запудрювати, посипати; pudrować, posyruwać, zwirować; dredge, sand, powder*; в) напіврідкою, в'язкою субстанцією: *мазати, мастити, ваксувати; smarować, warpuwać, pastować; dope, gum, smear*; г) твердою субстанцією: *мостити, оббивати, цинкувати; obijać, sunkować, brukować; metal, zinc, pave*; 4) **колового покриття об'єкта** — *бинтувати, обгортати, обмотувати; bandażować, oplatać, owijać; muffle, kink, pirl*; підполе “ФІЗИЧНИЙ ВПЛИВ НА ОБ'ЄКТ” і такі ЛСГ: 1) **тиску** — а) м'якої субстанції: *м'яти, розминати, віджимати; gnieść, miąć, miesić; knead, mash, malax*; б) твердої субстанції: *сплющувати, втоптувати; spłaszczać, wtłaczać; ram, squash*; в) твердої, рідкої та газоподібної субстанції: *стискати; ścisnąć; press*; 2) **очищення** — а) рідкої/ рідкою субстанції/ субстанцією: *полоскати, мити; destylować, cedzić; sile, rinse*; б) сипкої субстанції: *протрясати, перевиювати; przesiać, przewiewać; sift, sieve*; в) газоподібної субстанції: *вентилувати; wentylować; ventilate*; 3) **риття** — *порпати, розпушувати, розрихлювати; kopać, spulchniać, ryć; dig, hawk, spud*; 4) **просякання об'єкта** — *просочувати, просмолювати, бальзамувати; woskować, balsamować, smolić; leach, kyanize, percolate*; 5) **з'єднання** — в'язкою субстанцією:

прилипляти, клеїти; przyklepiać, przyklejać; paste, plaster; предметом визначеної форми: приколювати, прибивати; przyszpilać, przypinać; pin, screw;
 б) **роз'єднання** — твердої субстанції: *довбати, колоти, кришити; łamać, łupać, rozłukiwać; fissure, crack, grind;* 7) **приведення об'єкта до стану неспокою** — рідкої субстанції: *бовтати, колотити; marszczyć, mieszać; shake, wrinkle;* підполе “ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ” (СТВОРЕННЯ ОБ'ЄКТА ЯК РЕЗУЛЬТАТУ ФІЗИЧНОЇ ПРАЦІ): а) із твердої субстанції — *визублювати, висікати, вискоблювати; sztychować, grawerować, świdrować; etch, hatch, hollow;* б) із чого-небудь виткого — *прядати, плести; tkać, pleść; weave, curl;* підполе “ФІЗІОЛОГІЧНІ ДІЇ” — *смоктати, жлуктати; siorbać, chlać; guzzle, lick (рідку субстанцію); кусати, жувати; gryźć, żuć; gnaw, chew (тверду субстанцію); вдихати; wdychać; inhale (газоподібну субстанцію).* Виявлено також референтно спеціалізовані дієслова, що належать до лексико-семантичного поля “СТАН” і відображально стосуються: а) рідкої субстанції — *кип'ятити, випарювати, пом'якшувати; wrzeć, odparowywać, rozpuszczać; evaporate, boil, freeze;* б) рідкої та газоподібної субстанції — *дроселювати, конденсувати; kondensować, filtrować; liquify, dissolve;* в) твердої субстанції: *плавити, роз'їдати; rdzewieć, stapiać; melt, fret.*

Зіставний аналіз референтно спеціалізованих дієслів української, польської, англійської мов виявив незначні відмінності в кількісному складі ЛСГ. Найбільше дієслів засвідчено в межах ЛСГ **переміщення об'єкта у просторі** (14,7 % в українській мові, 15,9 % в польській, 19,1 % в англійській від загальної кількості одиниць) та **покриття одного об'єкта іншим** (16 %, 16,6 %, 13,8 %), найменшу — у межах ЛСГ **приведення об'єкта до стану неспокою** (3,2 %, 2,1 %, 2,6 %). Спільною рисою досліджених дієслів у трьох мовах виявилася максимальна конкретність і спеціалізованість лексичних значень, а також периферійна позиція у межах усіх ЛСГ, зумовлена наявністю диференційної об'єктної семи у структурі значень.

На другому етапі на основі структурно-семантичного та концептуального аналізу базових дієслів ЛСГ, а також опису їхніх концептосфер здійснено моделювання когнітивно-пропозиційних структур і проаналізовано об'єктні зв'язки в межах концептосфер “ПЕРЕМІЩАТИ”/ “PRZEMIESZCZAĆ”/ “SHIFT” та “ПОМІЩАТИ”/ “POMIESZCZAĆ”/ “PLACE”. Виявлено, що концептосфери “ПОМІЩАТИ”/ “POMIESZCZAĆ”/ “PLACE” відрізняються від концептосфер “ПЕРЕМІЩАТИ”/ “PRZEMIESZCZAĆ”/ “SHIFT” у трьох досліджуваних мовах більшою насиченістю семантичних зв'язків з іншими концептосферами в периферійних зонах (і більшою акумуляцією знань про регулярні зв'язки процесу поміщення з іншими динамічними явищами процесуально-подієвої сфери), зате у цих концептосферах не засвідчено одиниць приядерної зони. Когнітивно-пропозиційна структура концептосфери “ПЕРЕМІЩАТИ”/ “PRZEMIESZCZAĆ”/ “SHIFT” виглядатиме так: *суб'єкт* (активна істота або активний артефакт) — *предикат переміщення* — *об'єкт* (рідкий, сипкий, з особливостями зовнішньої форми або ваговими особливостями); когнітивно-пропозиційна структура концептосфери “ПОМІЩАТИ”/ “POMIESZCZAĆ”/ “PLACE”: *суб'єкт* (активна істота або активний артефакт) — *предикат поміщення* — *об'єкт* (рідкий, напіврідкий/ в'язкий, газоподібний, із особливостями зовнішньої форми). На цьому

ж етапі проаналізовано референтно спеціалізовані поліпропозиційні ДП, що формують денотативний комплекс “Пошкодження неживого об’єкта” й виявлено такі типові ситуації процесуально-подієвої сфери: руйнування, фізичний вплив, тиск (*вигризати, кусати; gryźć, żuć; grind, gnaw*); нанесення удару, руйнування (*розбивати, роздовбувати; wydłubywać, przedziurawiać; pierce, indent*); порушення цілісності об’єкта, тиск, фізичний вплив, переміщення (*порпати, розрихлювати; ruć, rozkoprywać; dig, spud*); зміна положення об’єкта, роз’єднання (*ламати, лупати; rozłupywać, przelamywać; fissure, chop*); дотикання, покриття (*мастити, шмарувати; smarować, tynkować; gum, smear*); тиск, зміна якісної ознаки (*м’яти, чавити; wyciskać, gnieść; malax, pug*).

У реферованій праці простежено вияви дієслівної метонімії як активного чинника семної динаміки та зміщення синтаксичних позицій. Ми не ставили за мету охопити всі можливі реалізації метонімічних зсувів; дослідження претендувало на опрацювання методики аналізу механізмів метонімізації для розширення наукових уявлень про те, наскільки детально і глибоко зафіксована та чи інша подієва ситуація ДП української, польської, англійської мов у взаємозв’язках із їхніми об’єктами. Виокремлено такі метонімічні моделі: 1) актантна (‘обробляти певним чином’ — ‘каузувати певним чином’: *риту пісок/ яму; kopać ziemię/ rowy; chisel wall/ opening*; ‘обробляти певним чином’ — ‘ліквідувати певним чином’: *правити текст/ помилки; leczyć kogoś (chorego)/ ospę (chorobę); wipe eyes/ tears*; ‘обробляти певним чином’ — ‘видаляти певним чином’: *стригти голову/ волосся; kopać grzadki/ chwasty; sweep floor/ refuse*; ‘обробляти певним чином’ — ‘добувати певним чином’: *вмити склянку/ сік; doić owcę/ mleko*); 2) сирконстантна (‘фізична дія — слуховий ефект від фізичної дії’: *набулькали вина* — ‘налили з булькотом’; *chrzęstnął piaskiem* — ‘ruszył ze chrzęszczeniem’; *crackle the paper* — ‘break with a crackling sound’; ‘фізична дія — зоровий ефект від фізичної дії’: *блмнула очима* — ‘подивилася, блмнувши очима’).

У другому розділі також запропоновано семантичний запис із використанням формалізованої мови (на базі семантичної метамови Р. Джекендоффа). Наприклад, модель запису дієслів функційно-ономасіологічної групи (ФОГ) “вагові особливості” (*буксирувати, волокти; drag, tow; włożyć, ciągnąć* та ін.) виглядатиме так: [event CAUSE ([action MOVE ([thing X], [property HEAVY / LIGHT]])]); модель запису дієслів ФОГ “рідинність” (*лити, цідити, точити; lać, cedzić, kropić; pour, ladle, drain, flash* та ін.) — [event CAUSE ([action MOVE ([thing X], [property LIQUID]])]) тощо.

Поєднання семасіологічного й концептуального аналізу дало змогу простежити зв’язки між мовною та ментальною організацією комплексу “ДП — об’єкт”. Практичне значення має запропонований семантичний запис із використанням формалізованої мови, що орієнтує на фіксацію властивостей об’єкта, а отже, референтної спеціалізації ДП.

У третьому розділі “Референтно спеціалізовані дієслівні предикати української, польської, англійської мов: функційний вимір” здійснено функційно-ономасіологічний аналіз дієслів, а також окреслено їхні функційні особливості за даними корпусів текстів досліджуваних мов.

На першому рівні функційно-ономасіологічної класифікації виокремлено три найбільші референтно-відображальні класи: універсальна найвища матерія, жива матерія, нежива матерія. Перший клас представлений лише кількома одиницями: теургійну сутність людина трактує необ'єктно (сприймає як самостійну, незалежну); другий клас об'єднує ДП трьох референтно-відображальних підкласів: людей (гомофакти), представників тваринного світу (бестіафакти) і представників рослинного світу (фітофакти). Клас неживої матерії умовно розпадається на такі референтно-таксономічні підкласи: натур-, арте-, соціо- та психофакти з власним поділом у межах кожного з них. ДП досліджуваних мов, що відображають живу й неживу матерію, однаково яскраво демонструють антропоцентричність світосприйняття. Найчастіше мовна свідомість виокремлює певні дії, властиві не всьому підкласові, а лише окремій групі об'єктів, об'єднаних за певною ознакою (наприклад, серед гомофактів — статеву, вікову, професійною, станом здоров'я тощо). У таких випадках дієслова звужують свою референцію, що виявляється важливим, а тому обов'язково знаходить відображення у словнику. Таксономічний клас об'єктів-бестіафактів й об'єктів-фітофактів виявляє референтну опозицію 'домашні/ свійські тварини/ рослини — дикі тварини/ рослини'. "Свійські" об'єкти-бестіафакти входять до зони безпосередніх потреб людини, тяжіють до центру життя людини — дому, тому й актуальність їхнього існування реалізується в мові. Фітофакти також становлять інтерес для людини насамперед завдяки можливості їхнього застосування у побуті або як продуктів харчування. Українські, польські й англійські ДП не мають об'єктної функційної співвіднесеності з денотативним класом "активних" натурфактів (іменами небесних світил, явищ природи); зазначені категорії виступають активною стихією, а тому не належать до сфери об'єктної динаміки.

Подальший аналіз фактичного матеріалу (висловлень із об'єктами-артефактами й об'єктами-психофактами в сучасних українській, польській, англійській мовах) дав змогу виокремити функційні типи, а саме ДП, що відображають: появу об'єкта як фізичної реалії; появу об'єкта як результату інтелектуальної діяльності людини; рух об'єкта та його частин; перетворення об'єкта з термічними змінами; появу об'єкта у внутрішньому світі людини; зникнення об'єкта з внутрішнього світу людини. Виявлено, що імена об'єктів-артефактів й об'єктів-психофактів української, польської, англійської мов не мають притаманних лише для них ДП; часто відбувається "переймання" ДП із інших функційно-ономасіологічних сфер завдяки концептуальній інтеграції (Ж. Фоконьє, М. Тернер).

На наступному етапі здійснено функційно-ономасіологічну класифікацію референтно спеціалізованих ДП. Установлено, що дієслова становлять єдиний функційний тип предикатів конкретної фізичної дії (кінетичної, чуттєво сприйнятної). В їхніх межах відповідно до референтно-таксономічних класів імен об'єктів, кожен з яких представляє ту чи іншу фізичну властивість речовини, виявлено такі ФОГ ДП: 1) "рідинність": *бовтати, лити, хлебтати; ріс, стоктаć, cedzić; soak, pour, shed*; 2) "твердість": *карбувати, клепати, кувати; rozbijać, drobić, borować; face, flaw, hatch*; 3) "газоподібність": *вдихати, сипати, вентилювати; wdychać, pochłaniać, wciągać; puff, inhale, breathe*; 4) "сипкість/

дрібність/ порохоподібність”: *porпати, пушити, трусити; rozwiać, syrać, przetrząsać; flick, scatter, spud*; 5) **“в’язкість”**: *ліпити, мазати, тинькувати; warpnować, pastować, gipsować; cleam, smear, gaum*; 6) **“гнучкість/ виткість”**: *в’язати, плести, обгортати; zwiјаć, oplatać, bandażować; kink, pirl, curl*; 7) **“м’якість”**: *чавити, м’яти, розминати; gnieść, wciskać, masować; malax, knead, pug*; 8) **“рідинність і газоподібність”**: *качати, насичувати, поглинати; potrować, filtrować, nasysać; pump, filter, imbue*; 9) **“особливості зовнішньої форми”**: *котити, пришиплювати, приколювати; toczyć, przyszpilać, przypinać; peck, pierce, roll*; 10) **“вагові особливості”**: *здувати, буксирувати, волокати; zdmuchiwać, ciągnąć, targać; heft, jog, shog*. Найбільш представленою виявилася ФОГ **“рідинність”** (29,5 % в українській мові, 24,1 % в польській, 23 % в англійській від загальної кількості одиниць), найменше ДП формує ФОГ **“газоподібність”** (2,6 %, 5,5 %, 4,6 %).

Установлені типи ДП в українській, польській, англійській мовах виявляють значну функційну подібність, реалізуючись у межах однакових або подібних семантико-синтаксичних моделей. Разом із тим, зіставний аналіз колокацій найуживаніших ДП ФОГ **“рідинність”** у корпусах GRAC, NKJP, BNC дав можливість виявити не лише спільні риси, а й відмінності у функціюванні досліджуваних одиниць. Найуживаніші ДП ФОГ **“рідинність”** — *питы/ pić/ drink* і *литу/ lać/ pour* і *shed*. В українській та польській мовах частотності колокацій дієслова *питы* та *pić* дуже подібні; єдина відмінність — об’єкт *алкоголь*, що в польській мові виявився найчастотнішим (11,3 % від усіх), але рідко вживаний в українській (0,5 %), в англійській — 1,8 %. BNC не засвідчує вживання дієслова *drink* із об’єктами *honeу* та *cognac*, тоді як в українській і польській мовах об’єкти *мед*, *коньяк* і *miód, koniak* належать до найуживаніших (1,1 % та 1,0 % від усіх українських колокацій та 0,2 %, 0,3 % від польських відповідно). Часто вживана та переважно у переносному значенні в українській та польській мовах сполука *питы кров* (2,0 % та 1,4 % від усіх колокацій відповідно); BNC фіксує лише 6 вживань колокації *drink blood* (0,2 %), причому всі у прямому значенні (див.: Табл. 1).

Таблиця 1: 10 найчастотніших об’єктів ДП *питы/ pić/ drink*

питы			pić			drink		
вода	6 291	9,2%	alkohol	2 974	11,3%	water	140	4,5%
чай	4 326	6,3%	woda	1 755	6,6%	coffee	93	3,0%
кава	3 854	5,7%	piwo	1 579	6,0%	tea	90	2,9%
вино	2 618	3,8%	kawa	1 152	4,4%	wine	76	2,4%
пиво	2 604	3,8%	wino	1 014	3,8%	alcohol	57	1,8%
горілка	2 424	3,6%	herbata	1 013	3,8%	milk	50	1,6%
молоко	1 423	2,1%	wódka	1 005	3,8%	beer	42	1,3%
кров	1 343	2,0%	mleko	534	2,0%	cup	29	0,9%
мед	745	1,1%	krew	374	1,4%	champagne	23	0,7%
коньяк	656	1,0%	sok	331	1,3%	whisky	20	0,6%

Таблиця 2: 10 найчастотніших об'єктів ДП лити/ lać/ pour

лити			lać			pour		
вода	995	23,1%	woda	1 826	34,3%	water	86	19,0%
сльоза	580	13,5%	krew	623	11,7%	sauce	31	6,9%
кров	261	6,1%	wosk	454	8,5%	mixture	28	6,2%
бруд	126	2,9%	żar	336	6,3%	tea	28	6,2%
піт	121	2,8%	piwo	263	4,9%	money	20	4,4%
світло	77	1,8%	pot	206	3,9%	oil	19	4,2%
вино	61	1,4%	łza	188	3,5%	drink	18	4,0%
проміння	47	1,1%	strumień	146	2,7%	wine	17	3,8%
окріп	43	1,0%	miód	108	2,0%	cream	14	3,1%
горілка	43	1,0%	szampan	104	2,0%	milk	12	2,7%

Дієслова *лити*, *lać*, *pour* найчастіше вживаються з об'єктом *вода* (23,1 % від усіх колокацій в GRAC, 34,3 % у NKJP, 19 % у BNC). Наступні за частотністю в українському та частково польському корпусах об'єкти *сльози* (13,5 % та 3,5 %) та *кров* (6,1 % та 11,7 %), які зовсім не засвідчені у BNC; в англійській мові вони вживаються зі спеціалізованим дієсловом *shed*. GRAC засвідчує часте вживання словосполучки *лити воду* у сталому виразі *лити воду на чужий млин*; словосполучку *лити кров* і в українській, і польській мові частіше вжито в переносному значенні, також переносне значення має *лити сльози* у словосполучці *лити крокодилячі сльози*. У NKJP третій за частотністю є об'єкт *wosk* (8,5 % колокацій), що зовсім відсутній в англійському корпусі; GRAC засвідчує 8 прикладів словосполучки *лити віск* (0,2 %) та 38 — *зливати віск*. В англійській мові виявлено співживання дієслова *pour* із рідкими речовинами (*water*, *sauce*, *tea*, *oil*) або в переносному значенні *pour money*. І в українській, і в польській мові вживані словосполучки *лити бруд/ помий/ піт* у переносному значенні. В українському корпусі віднаходимо багато випадків уживання *лити* з об'єктами *світло*, *проміння* тощо (сумарно понад 2,8 % від усіх колокацій); польський корпус таких випадків уживань не фіксує (а в англійському маємо відповідник *shed light*). Дієслово *shed* у корпусі BNC вимагає рідинних об'єктів *tears* (86 разів), *blood* (36 разів) та *water* (5 разів); у перших двох випадках — також у переносному значенні (див.: Табл. 2).

Отож вияв особливостей функціонування ДП передбачає перехід від тлумачення семантики ізольованих одиниць до аналізу множинних аспектів їхнього використання. Залучення даних корпусів текстів забезпечує репрезентативність матеріалу та достовірність одержаних результатів.

ВИСНОВКИ

Розрізнення предметних і предикатних слів пов'язане із закономірностями мови та універсальними властивостями людської думки, способами концептуалізації світу. Сигніфікативна частина дієслівної семантики формує ознакове, реляційне, процесуальне значення, денотатом дієслова виступає уявлення про ситуацію з усіма можливими актантними та сирконстантними учасниками.

Взаємодія денотативного й сигніфікативного компонентів дієслівної семантики здійснюється на осі синтагматики. Функційно-ономасіологічний підхід забезпечує вияв семантико-денотативних, семантико-функційних властивостей валентнісних “партнерів”, визначених ДП.

Запропоновано комплексну методику дослідження, яка передбачає поєднання семасіологічного, концептуального, функційно-ономасіологічного аналізів, а також корпуснобазованого підходу. Уведено поняття ДП як учасника мовленнєвої ситуації, що позначає властивості аргументів, а також визначає їхній кількісний та якісний набір у межах відображеного висловлення, і знаком якого є дієслово. Об’єкт потрактовано як неактивну субстанцію, на створення, зміну або знищення якої безпосередньо спрямовано дію, і тому не обмежено дослідження об’єктних зв’язків лише перехідними дієсловами.

Тлумачення дієслівних лексем у словниках досліджуваних мов супроводжено ономасіологічними ремарками, які відсилають користувача до відповідного референтного класу імен об’єктів, непослідовно й не в повному обсязі. Об’єктний конкретизатор може бути відсутній або представлений: родовою назвою, тематичним чи синонімічним рядом, узагальненою або неозначеною одиницею, конкретною одиницею. Залучення даних корпусів текстів, що містять не лише різну граматичну інформацію, а й семантичну розмітку, забезпечує репрезентативність матеріалу та достовірність одержаних результатів.

Лексико-семантичний простір референтно спеціалізованих дієслів української, польської, англійської мов організований у такі множини: 1) ЛСП “ДІЯ” і в його межах — підполе “Переміщення” з ЛСГ переміщення об’єкта у просторі (14,7 % в українській мові, 15,9 % в польській, 19,1 % в англійській від загальної кількості одиниць), поглинання об’єкта (3,2 %, 3,4 %, 3,9 %), покриття одного об’єкта іншим (16 %, 16,6 %, 13,8 %), колового покриття об’єкта (3,8 %, 2,8 %, 5,3 %); підполе “Фізичного впливу на об’єкт” із ЛСГ тиску (7,7 %, 7,6 %, 11,2 %), очищення (7,1 %, 7,6 %, 5,3 %), риття (4,5 %, 2,8 %, 2,6 %), просякання об’єкта (5,1 %, 5,5 %, 3,9 %), з’єднання (3,2 %, 4,1 %, 3,3 %), роз’єднання (7,7 %, 10,3 %, 6,6 %), приведення об’єкта до стану неспокою (3,2 %, 2,1 %, 2,6 %); підполе “Творча діяльність” (8,3 %, 7,6 %, 9,2 %) і “Фізіологічні дії” (8,3 %, 7,6 %, 5,9 %) (на ЛСГ не диференційовано); 2) ЛСП “СТАН” (7,1 %, 6,2 %, 7,2 %). Виявлено, що критерієм виокремлення ЛСГ виступає категорійно-лексична семантика дієслів, а не об’єкта, але остання також визначає специфіку цих груп. Так, дієслова *переміщення* налаштовані на об’єкт, здатний до руху (внутрішнього — рідкий, сипкий; зовнішнього — особливої форми), або на об’єкт, для руху якого докладають значних зусиль (важкий), що і відображено в семантиці; дієслова *покриття* зорієнтовані на об’єкт, структура, фізичні характеристики якого дають змогу покрити (обгорнути і т. ін.), дієслова *просякання* — на рідкий об’єкт, дієслова *риття* — на сипкий, пухкий об’єкт, дієслова *колового покриття* — відповідно на гнучкий, виткий об’єкт і т. ін. Установлені закономірності свідчать про взаємовплив семантики дієслова й об’єкта в їхній внутрішній семній організації: у дієсловах зі спеціалізованим об’єктом перетин дієслова й об’єкта відбувається в межах глибинної структури предиката, де закладені місця для об’єктів визначеної семантики.

Структура концептуального простору й обсяг його основних частин залежать від лексичної опрацьованості того чи іншого семантичного фрагмента поля. Когнітивно-пропозиційна структура, моделюючи схему ситуації, виявляє можливості поєднання концептів та їхніх мовних знаків, що ними керується людина як представник певного мовного колективу, утворюючи висловлення. Приядерні зони досліджених концептосфер заповнюють основні варіанти лексичної репрезентації когнітивно-пропозиційних структур, що їх містить семантичний фонд дієслів. Периферійні зони виявляють суміщені динамічні ознаки, носіями яких є поліпропозиційні дієслова. У концептосферах “ПЕРЕМІЩАТИ”/ “PRZEMIESZCZAĆ”/ “SHIFT” поєднано ознаки ПЕРЕМІЩЕННЯ + ПОКРИТТЯ, ПЕРЕМІЩЕННЯ + ОЧИЩЕННЯ, ПЕРЕМІЩЕННЯ + РИТТЯ; у концептосферах “ПОМІЩАТИ”/ “ROMIESZCZAĆ”/ “PLACE” — ПОМІЩЕННЯ + ПОКРИТТЯ + ПРОСЯКАННЯ, ПОМІЩЕННЯ + ФІЗІОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ПОМІЩЕННЯ + ПОГЛИНАННЯ, ПОМІЩЕННЯ + ТИСК.

Семантика референтно спеціалізованих поліпропозиційних ДП виявляє закріплені знання про регулярну взаємодію типових ситуацій процесуально-подієвого світу. Денотативний комплекс “Пошкодження неживого об’єкта” в українській, польській і англійській мовах неоднорідний за структурою та передбачає поєднання ситуацій фізичного впливу, тиску, порушення цілісності об’єкта, руйнування, зміни якісних ознак об’єкта, зміни положення об’єкта, роз’єднання, переміщення, дотикання, покриття.

Виокремлені моделі актантної та сирконстантної метонімії доводять, що асоціативні зміщення відбуваються під впливом синтаксичної структури, і у семантиці ДП виявляється нова сема, тоді як попередня стає диференційною. Семантичний запис із використанням формалізованої мови дає змогу зацентувати увагу на характеристиках об’єкта, а отже, референтній спеціалізації ДП.

Перший рівень функційно-ономасіологічної класифікації засвідчив наявність трьох найбільших референтно-відображальних класів: універсальної найвищої матерії, живої матерії, неживої матерії з власним поділом у межах кожного з них. Функційно-ономасіологічна класифікація референтно спеціалізованих ДП дала змогу виокремити такі відображальні групи: “рідинність” (29,5 % в українській мові, 24,1 % в польській, 23 % в англійській від загальної кількості одиниць), “твердість” (24,4 %, 26,2 %, 21,7 %), “газоподібність” (2,6 %, 5,5 %, 4,6 %), “сипкість/ дрібність/ порохоподібність” (10,9 %, 11 %, 7,9 %), “в’язкість” (9 %, 9,7 %, 9,9 %), “гнучкість/ виткість” (6,4 %, 4,8 %, 8,6 %), “м’якість” (4,5 %, 4,1 %, 4,6 %), “рідинність і газоподібність” (7,1 %, 6,2 %, 6,6 %), “особливості зовнішньої форми” (3,2 %, 4,1 %, 5,9 %), “вагові особливості” (2,6 %, 4,1 %, 7,2 %).

Функційна організація ДП досліджуваних мов неоднорідна. Встановлено типи, що відображають: появу об’єкта як фізичної реалії, появу об’єкта як результату інтелектуальної діяльності людини, рух об’єкта та його частин, перетворення об’єкта (зі термічними змінами; зі змінами хімічного складу тощо), появу об’єкта у внутрішньому світі людини, зникнення об’єкта із внутрішнього світу людини. Визначені типи ДП виявляють значну функційну подібність у досліджуваних мовах, реалізуючись у межах однакових або подібних семантико-синтаксичних моделей.

Зіставний аналіз колокацій ДП ФОГ “рідинність” у корпусах GRAC, NKJP, BNC засвідчив відмінності у функціонуванні досліджуваних одиниць. Дієслова *pić/ drink* найчастіше вимагають об’єктів *woda, чай, кава/ alkohol, woda, wino/ water, coffee, tea* відповідно. Наступні за частотністю ДП *lumi* та *lać* також мають багато спільних об’єктів серед найуживаніших — *woda, sльози, кров, nit* тощо (хоча кількісні показники їхньої появи у корпусах трьох мов різні); в англійській мові ці об’єкти вимагають двох різних дієслів — *pour* та *shed*: перше для позначення фізичного процесу лиття рідких речовин (*pour water/ tea/ wine*), тоді як друге — у колокаціях із переносним уживанням *shed blood/ tears/ light*. Якщо ДП на позначення фізіологічного процесу пиття та фізичного процесу лиття рідини в досліджуваних мовах вживаються із подібними об’єктами, то інші дієслова ФОГ “рідинність” (*ссати, смоктати, ssać, смоктаć* і *suck; бризкати, bryzgać, splash, spatter* і *squirt; сьорбати, siorbać, slurp* і *sip* тощо) демонструють суттєві відмінності. Спадання частотності уживання ДП у корпусах текстів пов’язане зі збільшенням функційних відмінностей у досліджуваних мовах, а саме з диференціацією імен об’єктів, на які вони налаштовані.

Застосування запропонованої комплексної методики вивчення референтно спеціалізованих дієслівних предикатів української, польської, англійської мов, а також сформування бази даних проаналізованих одиниць відкриває **перспективу** для дослідження в такому аспекті інших груп дієслівних предикатів, а також дієслівних предикатів на матеріалі інших мов.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Nazarchuk R. Peculiarities of functioning of polypropositional referentially specialized verbal predicates in Ukrainian, Polish, and English (a corpus-based approach). *Periodyk Naukowy Akademiji Polonijnej*. 2020. №38. P.89–95.
2. Назарчук Р. З. Предикатно-аргументна структура речення у концепціях рольової граматики. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*: зб. наук. праць. Хмельницький: ФОП Бідюк Є. І., 2017. С. 172–175.
3. Назарчук Р. З. Дієслівна метонімія у сучасних українській, польській та англійській мовах. *Слов’янський збірник*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. Вип. 17. Ч. 2. С.124–128.
4. Назарчук Р. З. Референтно спеціалізовані дієслівні предикати у світлі теорії відмінкової граматики. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2011. №3 (1). С. 134–136.
5. Назарчук Р. З. Комунікативні типи дієслівних предикатів у висловлюваннях із об’єктами-артефактами й об’єктами-психофактами в українській, польській та англійській мовах. *Мовознавчий вісник*. Черкаси, 2010. Вип. 11. С. 205–209.

6. Назарчук Р. З. Лексикографічна інтерпретація семантичних зв'язків дієслова й об'єкта. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2008. №4. С. 280–283.

7. Назарчук Р. З. Відображальний потенціал дієслівних предикатів української, польської, англійської мов (денотативно-об'єктні зв'язки). *Південний архів. Філологічні науки: зб. наук. праць*. Херсон: Айлант, 2002. Вип. XIV. С. 223–227.

8. Назарчук Р. З. Лексико-семантичні групи референтно спеціалізованих дієслів у сучасних українській та англійській мовах. *Проблеми зіставної семантики: зб. наук. праць*. Київ: КДЛУ, 2001. Вип. 5. С. 107–111.

9. Назарчук Р. З. Лексико-семантичні та функційно-ономасіологічні групи об'єктно спеціалізованих дієслів у сучасній українській мові // *Філологічні студії*. №2. Луцьк: Волин. держ. у-т, Волин. Академічний Дім, 2001. С. 78–84.

10. Назарчук Р. З. Базові концепти сфери процесуальності: на матеріалі дієслів вузької спеціалізації. *Актуальні проблеми менталінгвістики: зб. наук. праць*. Черкаси: ЧДУ, 2001. Частина I. С. 52–57.

11. Назарчук Р. З. Функціонально-ономасіологічні класи об'єктно спеціалізованих дієслів в українській та англійській мовах (аспект спільності). *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Вип. 22. Частина II. Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. С. 106–113.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

12. Karamysheva, I., Nazarchuk R., Fedoruk, M. Synonymic Connections of Cognitive Verbs in English and Ukrainian Languages: Applied Aspect. *IEEE 13th International Scientific and Technical Conference on Computer Sciences and Information Technologies, CSIT 2018*. Proceedings. Lviv: LNPU, 2018. № 2. P.1–4 (0,5 друк. арк.) (Особистий внесок: аналіз дієслів з використанням WordNet ресурсу (0,2 друк. арк.).

13. Назарчук Р. З., Крива У. Р. Особливості Framenet-орієнтованих систем. *Людина. Комп'ютер. Комунікація: зб. наук. праць*. Львів: Вид-во НУЛП, 2017. С. 104–107 (0,4 друк. арк.) (Особистий внесок: аналіз особливостей ресурсу FrameNet (0,3 друк. арк.).

14. Назарчук Р. З. Лексико-семантичний простір референтно спеціалізованих дієслів (на матеріалі української, польської, англійської мов). *Людина. Комп'ютер. Комунікація: зб. наук. праць*. Львів: Вид-во НУЛП, 2010. С. 260–261.

15. Назарчук Р. З. Актантні компоненти у семантиці дієслівних предикатів. “Лінгвістичні проблеми та інноваційні підходи до викладання чужоземних мов у вищих навчальних закладах”: Матеріали 4-ї Міжнародної науково-практичної конференції. Львів: ЛДУ БЖД, 2010. С. 53.

16. Назарчук Р. З. Комунікативні типи дієслівних предикатів у висловлюваннях з іменами об'єктів-артефактів у сучасних українській, польській та англійській мовах. *Комп'ютерні науки та інформаційні технології: Матеріали 4-ї*

Міжнародної науково-технічної конференції CSIT-2009. Львів: Вид-во ПП “Вежа і Ко”, 2009. С. 448–451.

17. Назарчук Р. Референтно спеціалізовані дієслова: когнітивні аспекти. *Людина. Комп'ютер. Комунікація*: зб. наук. праць. Львів: Вид-во НУЛП 2008. С. 31–32.

18. Назарчук Р. Референтно спеціалізовані дієслова у контексті теорії концептуальної семантики Р. Джекендоффа. *Наукова спадщина професора С. В. Семчинського і сучасна філологія*: зб. наук. праць. Київ: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2001. Ч. 2. С. 161–166.

АНОТАЦІЯ

Назарчук Р. З. Об'єктні зв'язки референтно спеціалізованих дієслівних предикатів (на матеріалі української, польської, англійської мов). — На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.15 — загальне мовознавство. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2021.

У дисертації запропоновано комплексний підхід до дослідження семантики та функціонування референтно спеціалізованих дієслівних предикатів української, польської, англійської мов. Відстежено організацію лексико-семантичного простору дієслів; описано окремі концептосфери та їхні когнітивно-пропозиційні структури, а також типові ситуації процесуально-подієвої сфери. Виокремлено моделі метонімії як активного чинника зміщень синтаксичних позицій. У результаті функційно-ономасіологічного аналізу виявлено сфери тео-, гомо-, фіто-, бестіа-, натур-, психо-, соціодинаміки, що їх відображають об'єктно зорієнтовані дієслівні предикати, засвідчуючи антропоцентричність світосприйняття. Окремо схарактеризовано дієслівні предикати відповідно до референтно-таксономічних класів імен об'єктів, кожен з яких представляє ту чи іншу фізичну характеристику речовини. Описано особливості функціонування референтно спеціалізованих дієслівних предикатів у корпусах текстів української, польської, англійської мов. Практичне значення має запропонований семантичний запис із використанням формалізованої мови, що спрямований на фіксацію характеристик об'єкта.

Ключові слова: дієслівний предикат, об'єкт, пропозиція, лексико-семантична група, функційно-ономасіологічна група, концептосфера, метонімія, корпус текстів української/ польської/ англійської мови.

АННОТАЦИЯ

Назарчук Р. З. Объектные связи референтно специализированных глагольных предикатов (на материале украинского, польского, английского языков). — На правах рукописи.

Диссертация на соискание научного степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.15 — общее языкознание. Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2021.

В диссертации предложен комплексный подход к исследованию семантики и функционирования референтно специализированных глагольных предикатов украинского, польского, английского языков. Отслежена организация лексико-семантического пространства глаголов; описаны отдельные концептосферы и их когнитивно-пропозициональные структуры, а также типичные ситуации процессуально-событийной сферы. Выделены модели метонимии как активного фактора смещения синтаксических позиций. Как результат функционально-ономасиологического анализа выявлены сферы тео-, гомо-, фито-, бестиа-, натур-, психо-, социодинамики, отображаемые объектно ориентированными глагольными предикатами, свидетельствующие о антропоцентричности мировосприятия. Отдельно охарактеризованы глагольные предикаты согласно референтно-таксономическим классам имен объектов, каждый из которых представляет ту или иную физическую характеристику вещества. Описаны особенности функционирования референтно специализированных глагольных предикатов в корпусах текстов украинского, польского, английского языков. Практическое значение представляет предложенная семантическая запись с использованием формализованного языка, нацеленная на фиксирование характеристик объекта.

Ключевые слова: глагольный предикат, объект, пропозиция, лексико-семантическая группа, функционально-ономасиологическая группа, концептосфера, метонимия, корпус текстов украинского/ польского/ английского языка.

ABSTRACT

Nazarchuk R. Z. Object relationships in referentially specialized verbal predicates (based on Ukrainian, Polish and English). — Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology. Speciality 10.02.15 — General linguistics. — Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2021.

The thesis carries out a complex multiaspect analysis of referentially specialized verbal predicates in Ukrainian, Polish, and English, with the analysis integrating semasiological, functional-onomasiological and cognitive approaches.

Research materials are made up of referentially specialised verbs in modern Ukrainian, Polish and English — selected from monolingual dictionaries and numbering 156, 145 and 152 units respectively. The identification of the units under study uses lexicographic information of onomasiological type.

The dissertation studies the organisation of lexico-semantic space of verbs, and describes lexico-semantic fields and groups (spatial movement of an object, absorption of an object, overlap between two objects, circular overlap between two objects; pressure, purification, digging, soaking an object, connection, disconnection, disturbance of a stationary object; creation of an object through physical effort; physiological acts). Based on the research, the most numerous lexico-semantic groups are those of spatial movement of an object (14.7% of all units in Ukrainian, 15.9% in Polish, 19.1% in English), and overlap between two objects (16%, 16.6% and 13.8% respectively). The least numerous

lexico-semantic group has proved to be that of disturbance of a stationary object (3.2%, 2.1%, 2.6% respectively). The findings suggest that a peripheral position of referentially specialized verbs in all lexico-semantic groups is determined by a differential object seme. The thesis details specific conceptual spheres and their cognitive-propositional structures, as well as typical situations within a process-and-event sphere. Based on the findings, a polypropositional character of verbal predicates under analysis is rooted in their tendency to reflect multiple situations, and in native speakers' tendency to fix their understanding of connections between these situations in as much detail as possible.

The thesis characterizes verbal metonymy types as a factor in seme dynamics and a cause of shift in syntactic positions that show how detailed and deeply a certain event rendered by verbal predicates as related to their arguments is fixed in Ukrainian, Polish and English.

The functional-onomasiological analysis carried out in the study led to the identification of the following spheres reflecting object-oriented verbal predicates: theo-, homo-, phyto-, bestia-, nature-, psycho-, and sociodynamics. Reflecting living and non-living matter, the verbs under study were proved to be a vivid example of an anthropocentric worldview. The names primarily realized in the language are those of objects directly related to human needs, gravitating towards home as the centerpiece of human life. The research also characterizes verbal predicates based on referential-taxonomic classes of object names where each class represents a certain physical property of the matter. The analysis allows to identify such functional-onomasiological groups as 'fluidity', 'hardness', 'gaseousness', 'flowability/ fineness/ granularity', 'viscosity', 'elasticity/ spinnability', 'softness', 'external shapes', 'weight parameters'. The research has proved 'fluidity' to be the most numerous group (29.5 % of all units in Ukrainian, 24.1 % in Polish, 23 % in English). The lowest number of verbal predicates has been registered in the 'gaseousness' group (2.6 %, 5.5 %, 4.6 %).

Drawing on Ukrainian, Polish, and English text corpora, the dissertation takes a look at functional properties of referentially specialized verbal predicates. It reveals a correlation of a reduced frequency of verbal predicates in text corpora with their more pronounced functional differences in the languages under study — specifically, with the differentiation of object names that they refer to. Establishing functional peculiarities of verbal predicates requires a transition from interpreting the semantics of isolated units to analysing multiple aspects of their use. The use of data provided by text corpora contributes to the representativeness of research material and reliability of research results.

The practical significance of research results lies in developing semantic recording that uses formalised language and is aimed at recording object properties.

Key words: verbal predicate, object, proposition, lexico-semantic group, functional-onomasiological group, conceptual sphere, metonymy, text corpus of Ukrainian/ Polish/ English language.